

Paul Brass ve Seçkin Etnik Milliyetçilik Anlayışına Eleştiriler

Ömer Fuad Kahraman

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kahraman.fuad@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 07.12.2018

Makale Gönderim Tarihi: 26.12.2018

Özet

Paul Brass milliyetçiliği modernizmin bir ürünü olarak görmeye birlikte onu kaçınılmaz ve mecburi sayar. Başka bir ifadeyle her topluluğun millet olduğu veya ilerde millet olacağı sonucunu savunmaz. Bundan olarak, öyleyse, ortaya çıkan bir soruyu çalışmalarında cevaplamaya çalıştığı görülür: milletler neden ve nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevaplanabilmesi için gözlemlerini Avrupa, Afrika ve Amerika gibi farklı kıtadaki ülkelerin tarihi tecrübelerine çevirirken özellikle Güney Asya üzerinden detaylı bilgiler aktarır. Gözlemlerini, millet olma sürecindeki bir insan topluluğunun, kültürel farklılıklar aracılığıyla kendi etnik özbilincine varmasını ve ardından bunu, o grubun siyasal talepler çerçevesinde şekillenmesine bağlayarak tamamlar. Brass'a göre bu sürecin tamamı toplumda hâkim olan seçkinler (elitler) tarafından yönetilmektedir. Seçkinler, toplumları ve insan gruplarını kendi çıkarları etrafında şekillendirirken aynı zamanda bu grupları da önce etnik topluluklara, sonra milletlere dönüştürürler. Ancak Brass bir kez millete dönüşen toplumların artık tekrar etnik topluluğa dönüşmeyeceğini de söylemez, tarih boyunca farklı milletler farklı zamanlarda ileri ve geri hareket eder gibi etnik grup-millet olma süreçlerinden geçmiştir. Çalışma boyunca bu etnik grup olma - millet olma ayrımından hareket edilecek ve bu ayrımın alt başlıkları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Millet, Paul Brass, Siyasallaşma, Etnik, Etnisite, Etnik Kimlik

Paul Brass and Criticism on the Conception of Ethnic Nationalism

Abstract

Paul Brass defines nationalism as a product of modernism and does not see it as inevitable and compulsory. In other words, it does not advocate that all the communities are nations or they'll be able to achieve it in the future. As so, Brass tries to answer a question which roots from there: why and how did the nations come out? In order to answer this question, he focuses his observations into historical experiences of countries in different continents such as Europe, Africa and America, while he gives detailed information especially on Asia. Brass claims that the nationalization process is managed by elites. The elites transform their societies and groups of people around their own interests while at the same time transforming these groups into ethnic communities and then nations. However, it does not say that the societies that once turned into a nation will no longer turn into a community. In this study, the sub-headings of this distinction (being a nation and an ethnic group) will be evaluated and criticized.

Keywords: Nation, Paul Brass, Politicalization, Ethnicity, Ethnic Identity

1. Giriş

Paul Brass milliyetçilik ve etnik araştırmalar yazınlarında Smith, Gellner veya Hobsbawm gibi düşünürlerin yanında yerini almakta oldukça geç kalmıştır, denilebilir. Brass her ne kadar ortaya attığı fikirleri ile diğer düşünürler kadar ön plana çıkamamış gibi gözükse de kendisine has kayda değer çalışmalar yapmaktan geri durmamıştır. Bu açıdan, Brass'ın etnik temelli çalışmalara katkı sunacağı pek çok önemli nokta olacakken, Brass'a dair çalışmaların yazında yetersiz kaldığından bahsedilebilir. Brass, kendisinin de iddia ettiği gibi ortaya yeni ve ezber bozan bir teori ile çıkmamıştır; fakat bu durum Brass'ın ileri sürdüğü görüşlerin değerlendirilmemesi gerektiği anlamına da gelmemelidir.

Brass'ın bu görüşüne göre bir insan grubunun millet olabilmesi bir süreçle bağlanabilmektedir. Bu süreç, ilk önce bu insan grubunun bir grup insandan etnik bir topluluğa dönüşmesini, ardından etnik topluluktan millet olmaya ulaşmasından bahsetmektedir. Bu sürecin tek yönlü olduğu düşünülmemeli, aksine millet olmaktan geri düşerek tekrar etnik topluluk olma durumuna giden insan gruplarından çeşitli örnekler de mevcuttur. Brass'ın etnik topluluklar ve milletlerle alakalı olarak ortaya attığı fikirler, yazının devamında eleştirel bir gözle tartışılmıştır.

2. Paul Brass ve Milliyetçilik

Paul Brass, etnik grupları tanımlamanın 3 farklı yolu bulunduğundan bahseder. Bunlardan ilki nesnel özellikler bakımından, ikincisi sübjektif duygulara yapılan atıflarla, sonuncusu ise davranışlara ilişkin olarak yapılanlardır (Brass, 1991: 18).

Objektif özelliklere (nesnel özellikler) bakılarak yapılan tanımlamada etnik grupların birini diğerinden ayıran açık bir kanıt (veya işaretleyiciye - dil, bölge, din, renk, yemek türleri, giyinme biçimleri gibi bunlarda yer alan farklılıklara) dayanılır (Vermeulen ve Govers, 1997: 5). Etnik gruplar her ne kadar birbirlerine benziyor olsalar da aralarında bu ayrımı yapmaya yarayacak mutlak bir fark bulunması pek de zor değildir. Fakat bu tanımlama ile etnik grupların ve etnik aidiyetlerin belirlenmesi için gereken kesin sınırların çizilmesi işinde bir takım zorluklarla karşılaşılır. Zira belirtilen kanıtların sosyal gruplarda ortaya çıkmalarında belli bir istikrar, bellibir süreklilik bulunmaz. Mesela bir kişide belli bir etnik gruba ait sayılan giyim özellikleri varken başka bir gruba ait olan dil özelliklerini taşıyor olması muhtemeldir. Bu durumda bireyin ve grupların hangi etnik gruba ait olacakları durumu karmaşıklaştırmaktadır.

Sübjektif tanımlamanın karşılaştığı zorluk ise sosyal grupların belli bir etnik gruba aidiyet hissetmelerinin nasıl

ortaya çıktığı sorusuna cevap veremeyişindedir. Milliyet ve etnik gruplara aidiyet hissini ne olduğu sorusuna cevap bulmak oldukça zordur. Bu konuda ilk fikirleri, milliyetçiliğin bireylerin doğuştan getirdikleri duygulardan oluştuğunu ileri süren primordialistler¹ ortaya atar (Smith, 1986: 29-34; Weinreich, Bacova ve Rougier, 2003: 117-118). İleri sürülen bu görüşle, millet olmanın saiklerini, milleti oluşturan bireylerin hislerine bağlamak, bu hislerin ne zaman, nasıl doğduğu veya nasıl ölçülüp nasıl karşılaştırılabileceği sorularını beraberinde getirmektedir. Ancak bu soruları cevaplamakta yetersiz kaldıkları da kesindir.

Davranışsal tanımlamada ise etnik grupların yaşam biçimlerine ve diğer etnik gruplarla etkileşime girdiklerinde kendilerine has davranış biçimleri ile hareket etmelerine vurgu yapılır. Bundan dolayı bu türü, aslında objektif tanımlamanın farklı bir çeşidi olarak tasniflemek de pekâlâ mümkündür. Bu tanımlamaya göre etnik gruplar arasında birini diğerinden ayıran kültürel özellikler/farklılıklar her daim mevcuttur. Ancak bunlar sadece belli bir etnik grubun diğer etnik gruplarla girdiği interaktif etkileşimle ortaya çıkmakta ve bu grubun diğerinden ayrı bir şekilde tanımlanabilmesine imkân sağlamaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus veya davranışsal tanımlama objektif tanımdan ayıran nokta, objektif tanımlamada yer alan farklılıkların davranışsal tanımlamada yer alanlara nazaran daha fark edilebilir ve somut olmasıdır. Yani davranışa bağlı farklılıklar insanlar arası ilişkilerden doğar ve buradan beslenirken, daha karmaşık ve iç içe geçmiş bir yapısı vardır. Buna karşın objektif farklılıklar somut ve kendiliğinden var olan farklılıklardır, daha basit ve yekpare bir yapı sergilerler.

Brass tarafından bu tanımlamalar arasından tercih edilene objektif olanlardır; zira objektif olanların analiz etme ve kesinlik belirtme yönlerinden sübjektif olanlara karşı üstünlükleri ve genel geçerlikleri var olduğu iddiasındadır (Brass, 1991: 18).

Modern toplumlarda etnik rekabetin, dil, din, eğitim, istihdam ve işbölümü üzerinden modern öncesi toplumlara göre farklılıklar gösterdiği iddiasıyla Brass, modern toplumdaki etnik rekabeti bu başlıklar altından anlamlandırma çabasına girişmiştir (Brass, 1991). Bu sebeple, devam eden başlıklarda, tamamı birbiriyle ilişkili ve biri diğerini tamamlar özellikler olmalarına rağmen bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Böylelikle Brass'ın ortaya attığı teorilerin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışılacaktır.

2.1. Etnik Topluluk Olma Farkındalığı

Etnik gruptan etnik topluluğa geçiş, bazı grupların asla gerçekleştirmediği, bazılarının ilk modern zamanlarda gerçekleştirdiği ve bazılarının da zamanın farklı noktalarında tekrar tekrar gerçekleştirdiği bir süreçtir. İlk grupta yer alanlar genellikle kendi kimliklerini, diğer topluluk olmayı

başarmış etnik yapılar içerisinde kaybetmişlerdir. Buna örnek olarak İngiltere'de Cornishler, Hollanda'da Frisianlar verilebilir. Bu gruplar kendi lehçelerini konuşmaktadırlar. İkinci grupta 19 ve 20. yy'da etnik gruplaşmalarını ve millet olma süreçlerini tamamlamış Galler ve İrlanda, Avusturya ve Macaristan gibi milletler yer alır. Son grupta ise yeryüzünün kadim milletleri olarak Yahudiler, Çinlileri, Mısırlılar gibi antik topluluklar yer alır (Brass, 1991: 24).

Bu noktada bir grubun diğer bir grupla birleşip birleşmemesine karar veren veya etnik grubun kurulmasına (veya tekrar kurulmasına) imkân sağlayan ya da grubun kendisini yeniden tanımlamasına sebep olan şartlar nelerdir, sorusu önemlidir. Grubun bağlı olduğu kültürel mirasın zenginliği, dilin gelişmişlik aşaması veya dini inançlarının ayırt ediciliği bir grubun diğer bir gruptan daha sıkı olduğu ve diğerlerinden daha uzun süre var olacağı anlamlarını taşımaz. Amerika'daki Siyahların kendilerine ait (ayırt edici) dillerini kaybetmiş olmaları onların tekrar etnik grup olarak ortaya çıkmalarını engellemediği gibi Yahudilerin dillerini uzun yıllar kaybetmiş olmalarına rağmen şu an devletli bir millet olarak yaşamaları da bunu kanıtlamaktadır. Ek olarak eskiden Avrupa'da geniş bölgelerde yaygın ve gelişmiş olarak kullanılan dil yapılarının (Latin, Provençal, ChurchSlavonic gibi) şu an Avrupa'nın diğer dilleri tarafından baskılandığı, yeni dillerin bunların yerine yerleştiği veya bunlar tarafından absorbe edildiği de aşikârdır. Şunu da eklemek gerekirse Avrupa'da yoğun ve baskın olarak kullanılan Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinin varlıkları, Avrupa'daki geri kalan dillerin azalmasında tarihsel bir süreklilik sağlamamış; aksine 1800'lerde 16 olarak kaydedilen farklı dil sayısı 1900'lerde 30, 1937'de 53 olarak sayılmıştır (Brass, 1991: 24).

Fakat bu noktada şerh düşmek gerekirse bu sayıların artış sebebi, millet veya etnik grup olarak tanımlanan grupların daha önceden kendilerine ait olan dillerle birlikte bu zamanlarda ilk kez tanımayan olmasına dayandırılabilir. 1800'lerde kaydedilen diller ve bu dilleri resmi olarak kaydetmeme yönündeki isteksizlik –çünkü dillerin tanınması devamında, politik istek ve taleplerin gelmesine yol açabilecek siyasal krizleri aralar (Brunet-Jailly, 2017: 10)-İngilizlerin Keltçeyi veya Fransızların asimilasyon döneminde Galya dillerini yok etmiş oldukları gerçeğini değiştirmez. Avrupa'nın farklı yerlerinde farklı dil lehçelerinin kaydedilmesi onu konuşan insan sayısındaki artışı veya bu dili konuşan grupların politik güçlerini doğrudan gösteren bir veri de değildir (Kamusella, 2017: 36-39). Bu zamanda kaydedilen dillerden hangilerinin ölü diller olduğu veya bu dilleri konuşan kişilerin sayılarındaki ve politik arenadaki statülerinin durumlarının incelenmesi gerekir. Bu incelemeler tamamlanmadan bu iddianın ortaya atılması mesnetsiz olacaktır.

Dini grupların da modern zamanlarda etnik bilinçli topluluklara dönüştükleri görülebilir. Bu gruplarda din, dini temeller öne alınarak grubun dinine inanmayanlarla inananlar arasına bariyer çekmek, aradaki dini farklılıklara vurgu yaparak grup sıklığını sağlamak amaçları adına kullanılmaktadır (Brubaker, 2013: 3). Örnek olarak Doğu Ortodoksluğundan ayrılan Bulgar Kilisesi'nin, zaman içerisinde kendi hiyerarşik yapılanmasını geliştirmesi verilebilir ve bu, Bulgarların Greklerden ayrı bir etnik yapıya

¹Primordialism kelime kökeni itibariyle "ilk olan, ilkçi" yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bu görüşe göre bireylerin milletlerine olan bağları, aile üyelerinin aileye olan bağları kadar doğaldır ve kan yoluyla olma gibi mistik bir yönle açıklanabilir. Başka bir ifadeyle, millete olan bağlılık insanların tabiatlarından kaynaklanır ve insanın kendisine olan duygusal bağlılığı kadar olağandır. Bu konu hakkında bkzÖzkırımı, Umut (2017). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

sahip olmaları durumunu destekler hale gelmiştir (Brass, 1991: 24).

Özetle, etnik gruplardan etnik topluluklar oluşturulması sürecinde birden fazla alternatif seçenek arasında bazı örnekler belli dil lehçelerinin, bazıları dini inanışların, diğerleri tarihi sembollerin ve hatta giyim kuşam biçimlerinin dahi farklılık aracı olarak seçildiğini göstermektedir. Brass'a göre bu seçeneklerin tercih edilmesi, bu gruplar içerisinde belli sosyal tabakaların, liderlerin veya seçkinlerin ama illa belli bir kesimin açıkça bu tercihten faydalanmasını gerektirmektedir. Bu tercihlerle, seçilen insan topluluğunun diğer insan topluluklarından farklı olduğunun vurgusu daha güçlü bir şekilde yapılabilmektedir. (Brass, 1991: 25).

Bu kapsamda, toplum elitlerinin hangi kimliği, neler üzerinde ve ne şekilde belirlediklerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Buna değinirken elitlerin kimler olduğu, hangi kültürel öğeleri tercih edebilecekleri, dil ve din farklılıklarının önemi ve grup özbilincinin bu yollarla nasıl oluşturulduğuna dair düşünceler tartışılacaktır.

2.2. Kimlik Oluşum Süreci

Milletler çok etnikli bir devletin içerisinde yer alan farklı etnik yapıların politik özbinç kazanması ile (etnik milliyetçilik) veya farklı grupların karışımı ve farklı etnik gruplar arasındakompozit veya homojen bir milli kültürün modern devlet aygıtı aracılığıyla oluşturulması ile (devlet merkezli milliyetçilik) meydana gelebilir. Bu iki durum da farklı odaklardan kaynaklanıyor olsa ve aynı sonuçla sonuçlanıyor gibi görünse de aslında ikisinde de gerçekleşen süreçler aynıdır, denilmektedir (Brass, 1991: 20). Bu süreç, topluluklar arasındaki objektif farklılıklara sübjektif ve sembolik anlamlar katarak sosyal topluluklar arasındaki farkların artırılması ve derinleştirilmesine dayanır. Farklı özelliklerin sayısındaki artışlar ve sembolik referansların çokluğu, grup içerisinde bütünleşmeyi sağlamanın yanında grup üyelerinin toplumun geri kalan tamamından da farklı yaşamasına ve hissetmesine sebep olacaktır (Kertzer ve Arel, 2002: 9-11). Bu sebeple etnik milliyetçilik ve devlet merkezli milliyetçilik, aralarındaki benzerliklerden dolayı, daha genel bir kimlik oluşum sürecinin alt kademeleri olarak görülmektedir.

Kimlik oluşum süreci ise etnik sembollerin sübjektif anlamlarının artırılıp yoğunlaştırılmaya çalışılması ve farklı semboller etrafında insanların bir araya getirilmesi ve bir arada tutulması olarak özetlenebilir (Nagel, 1994: 154). Bir veya birkaç merkez sembolden kasıt, etnik talep ve özelliklere göre değişkenlik göstermekle birlikte dil, din bölge veya renk gibi odaklardan oluşur (Brass, 1991: 20).

2.3. Seçkinler,Özbinç ve Kimliğe Vurgunun Sorunları

Milliyetçi hareketleri destekleyen elit rekabeti, aile temsiline dayanmakla birlikte, erken modern zamanlarda, toplulukların iş için ortaya koydukları rekabetten farklı görünmektedir. Bu, sadece az sayıdaki ayrıcalıklı iş için yapılan mücadeleden ziyade, bir grubun tamamen toplumdaki kaynakların ve gücün dağılımına karşı meydan okumasıdır (Brass, 1991: 45). Yani, diğer bir ifadeyle elit rekabeti kimin hangi işleri ve pozisyonları işgal edeceğine dair bir soru değil; kimin hangi işleri ve kaynakları kullanıp dağıtacağına ilişkin karar vermekle alakalı bir soru, sorun ya da soruya dönüşmesidir.

Etnik grup içerisinde daha fazla bütünlük sağlamak ve rakip diğer etnik gruplar karşısında ön plana çıkabilmek için etnik ve milliyetçi elitler, etnik grup üyelerinin birbirleri ile benzer ve diğerleri ile farklı olduklarına dair giderek artan oranlarda vurgu yaparlar (Brubaker, 2004: 2). Bu durumun kendine özgü problemleri vardır. İlki, yapılan bu tür bir vurgunun ve eklenen yeni sembollerin, gruba eklemenebilecek kimselerin kaybına veya grubun bu tercihler doğrultusunda zorunlu bir şekilde kültürel tercihlerini yeniden şekillendirmesine neden olmasıdır. İkincisi milliyetçi liderlerin etnik gruplarının sahip olduğu niteliklerle eş gruplar üzerinde irridentalist amaçlar belirlemesine neden olması ve dolayısıyla diğer devletlerle ve milletlerle arasında sorunların doğmasına neden olmasıdır (Brass, 1991: 20).

Paul Brass, etnik toplulukların endüstri devrimi sonrası modernleşen toplumların derin sosyal değişimleriyle, belli bir elit kesimin marifetiyle meydana geldiğini iddia eder. Bu görüşün altında, farklı etnik gruplar içinde ve arasında mücadele eden seçkinlerin, sınıfların ve liderlerin rekabetlerini ve çatışmalarını siyasal güç, ekonomik çıkar ve sosyal statü kazanımları elde etmek için yaparlarken aynı süreçte etnik oluşum sürecini de işledikleri fikri yatmaktadır. Bunun sonucunda, modernizasyon ve endüstrileşme sürecinin çok etnikli toplumlarda genellikle etnik grupların aralarından bazılarının veya bazı bölgelerin bu süreçten daha çok fayda sağlamasına neden oldukları sürülür (Brass, 1991: 25). Fakat etnik gruplar arasındaki eşitsizliklerin veya kültürel olarak farklılaşmış bölgelerin varlığının topluluklarda bilinç oluşturmak üzere yeterli motivasyonu tek başına sağlayacağı düşünülemez (Tyler ve Lind, 2002: 50). Modern bir devletin geri kalmış bir taşra kesiminde yerel lehçesi standartlaştırılmamış bir topluluk, dillerini konuşmakla ve tarlalarını işlemekle (üretim araçları) hayatlarını devam ettirebilirler ve bunu yaparlarken dillerinin dışlandığını, bütünlüklerinin görmezden geldiğini savunmayabilirler. Hatta hangi dili konuştuklarının farkında bile olmayabilirler (Safran, 1999: 81-82).

Brass'ın iddia ettiği üzere, etnik özbilincin², etnik temelli taleplerin ve etnik çatışmaların ortaya çıkması için elitler arasında rekabet olması gerektiği savunulabilir (Brass, 1991: 26). Bu rekabet, çıkarların çatışması çevresinde dönmekteyken (Lachmann, 2000: 214-215); elitlerin çıkarları ise bahsedildiği gibi toplumsal kaynaklara ve değerlere sahip olmak ve bunların yeniden üretiminde istikrar bularak toplum üzerindeki otoritelerini sağlama almaktır, denilmektedir. Bu noktada, elitlerin iki durumda karşı karşıya geldikleri söylenebilir. Bu iki durum, yerli bir elit grupla harici bir elit

² Etnik özbinç kelimesi, literatürde ethnic self-awareness şekliyle nadir, ama ethnicconsciousness şekliyle daha yaygın (Neskryabina, 2012; Fishman, 1999; Govers ve Vermulen, 1997) biçimde kullanılmaktadır. Fakat Brass'ın ifade ettiği ethnicselfconsciousness (Brass, 1991: 26) biçimiyle sadece Brass'ın eserlerinde karşılaşmak mümkündür. Bundan olarak, Brass'ın etnik özbilincin ne olduğuna dair yeni bir tanım ortaya atmamasından da hareketle, ethnicselfconsciousness tabirinin ethnicconsciousness ile eş tutulduğu, yerine kullanıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu ifadeler, yazı boyunca özbinç olarak sabit tutulacaktır.

Bu ifadenin tanımı ise bir grup insanın aralarındaki benzerliklerin farkında olması ve bundan doğan bir dizi politik inanç ve eylem (Brown ve Johnson, 1999: 2465) şeklinde özetlenebilir.

grup arasında veya aynı toplumdaki farklı elit grupların kendi aralarında birbirleri ile olan mücadeleleri olarak yeniden şekillendirilebilir.

Bu ayrım, Brass'ın aşağıda sayılan dört farklı çatışma alanından esinlenerek ortaya atılmış olmasına rağmen, Brass'ın tercih ettiği şekilde birleştirilmiştir. Bu minvalde, dört kaynağın erken dönem modernleşme ve sanayileşme öncesi zamanlardaki toplumlarda etnik topluluklaşma ve ayrışmayı destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Bunlar (Brass, 1991: 26-30):

- (1) Farklı Etnik Gruptan Gelenler Arasında
 - a. Yerel Aristokrasi – Yabancı Aristokrasi Arasında: yerel aristokrasinin ayrıcalıklarını yabancı bir fatihe/işgalciye karşı korumakta ısrarcı olması ile yerel aristokrasi ile işgalciler arasında
 - b. Yerel Din Elitleri – Yabancı Aristokrasi Arasında
- (2) Aynı Etnik Gruptan Gelenler Arasında
 - a. Din Elitleri Arasında: farklı etnik gruplardan gelen din elitlerinin aralarında/içlerinde çatışma/rekabet yaşamaları ile
 - b. Din Elitleri ve Aristokrasi Arasında: bir etnik grup içinde din elitleri ile yerel aristokratların arasında

(1). Farklı Etnik Gruptan Gelenler Arasında

a. Yerel Aristokrasi – Yabancı Aristokrasi Arasında

Yabancı işgalcilerin, sanayileşme öncesi toplumlarda, fethetdikleri toprakları ve bu bölgelerdeki aristokratları kontrol altına almak için belli politikalar uyguladıkları bilinir. Bunlar o bölgeye yeni bir aristokrasi sınıfı getirmek, eski aristokrat sınıfın desteğini kazanmak ya da devlet ve köylü halk arasında doğrudan bir ilişki kurarak aristokrat sınıfı aradan çıkarmak yollarından birisini tercih etmektir (Brass, 1991: 26). Yabancı işgalcilerin başarılı olduğu durumlarda bölgede etnik milliyetçi hareketlerin görülebilmesi için devrimlerin ve yeni sınıfların ortaya çıkması veya aristokratların güç kaybı yaşaması durumlarından birisiyle karşılaşılması gerekir (Brass, 1991: 27). Bu yaşanmazsa, yerel güçlerin asimilasyonundan ve yabancı kültürün hâkimiyetinden bahsedilebilir (Weatherford, 1994: 169).

Yabancı işgalcilerin, işgal ettikleri yeni topraklarda hâkimiyet kuramamaları durumuyla da karşılaşılır. Bu durumda yerel aristokrasinin direniş göstermesi muhtemeldir. Ancak yerel aristokratların askeri güçten yoksun olmaları ve yabancı işgalcilere karşı doğrudan bir direnişe girecek kaynaklardan mahrum olmaları, onları halkı örgütleme mecburiyetine itecektir. Yerel aristokrasi, direniş halkı yanına çekerek gerçekleştirecek ve bölgedeki hâkimiyetini ve çıkarlarını dolayısıyla koruyacaktır (Brass, 1991: 27). İşte bu noktada aristokrasinin etnik bilinç temellerine dayandığı görülebilir. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için yabancı işgalcilerin halkla doğrudan bağlantı kurmalarını engellemeleri gerekir. Aksi halde halkın isteklerinin yerine getirildiği durumlarda, halkı direniş çevresinde toparlamak oldukça zor hale gelebilir. Çünkü bu durumda toplumdan gelen taleplerin ve toplum ihtiyaçlarının bu yollarla giderilmesinin önü açılmış (Diamond, 1994: 8) ve ayrıca otoritenin halka kabul ettirilmesi kolaylaşmış olacaktır (Milgram, 1965: 65; 72).

b. Yerel Din Elitleri - Yabancı Aristokrasi Arasında

Bu çatışma türünde, yerel din elitleri ve ruhban sınıfının, işgalci aristokratlara karşı gösterdikleri rekabetten bahsedilmektedir. Yerel din elitleri, işgalciler ile farklı dinlerden geldiklerinde dini, aynı dinden geldiklerinde mezhepsel ayrılıkları veya en azından yerel dillerini ayrışma aracı olarak kullanabilmektedirler. Bu durumda yerel aristokratlardan daha ön plana çıkmış ruhban sınıf, etnik toplulukları çevresinde toplayarak gruplarını ve çıkarlarını muhafaza etmenin yollarını aramaktadırlar (Brass, 1991: 29). Bu durumda yerel din elitlerinin dayanak noktaları, halk ile aralarındaki dini ortaklıklar ve yabancı işgalcilerle aralarındaki farklılıklardır. Buna en basit ve yaygın örnekler, sömürü geçmişine sahip çoğulcu toplumlardır. Britanya idaresi altında Hindistan'da yaşayan Hindu ve Müslüman toplulukların, İngiliz yönetimine karşı geliştirdikleri tepkiler buna örnek olarak sunulabilir (Burki, 2010: 86). Daha sonradan Pakistan olarak siyasal arenada kendisine yer bulacak Müslümanlar ile Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli liderlik rolleri üstlenen Hindu toplumların dini seçkinleri, kimliklerini ve siyasal haklarını kazanırken buna emsal oluşturmuşlardır (Talbot, 2010: 28-29; Brass, 2010: 7-10).

(2). Aynı Etnik Gruptan Gelenler Arasında

c. Din Elitleri Arasında: İnter- etnik (Etnik-arası) Çatışma

İkinci tip çatışma biçimi, aynı etnik gruptan gelenler arasından doğmaktadır. Aynı etnik gruptan gelmelerine rağmen elitler arasında çatışmaların çıkması mümkündür. Zira toplumda yer alan elit grupların aynı etnik gruptan gelmelerine rağmen çıkarlarının farklı noktalarda yoğunlaştığı görülebilir. Farklılaşan çıkarlar ise ortaya er ya da geç, elit gruplar arasında bir çatışma ve ortaklıklardan oluşan bir ilişki biçimi doğuracaktır (Hasenclever ve Rittberger, 2000: 643).

Bu konuda ortaya çıkan ilk çatışma tipi, baskın harici grubun kendi dinini yerel halka empoze etmeye çalışması veya yerli halk içinde kendi dinini yaymaya çalışması ile ortaya çıkar. Bu durumda yerli dini elitler kendi çıkarlarını savunabilmek için hızlı bir şekilde inananlarını kendi dini sistemleri etrafında toparlar ve etnik bilincin yükselmesine neden olurlar (Brass, 1991: 27). Buna dair örnekleri Doğu Avrupa'da Katolik, Ortodoks ve Müslüman gruplar arasında ve Hindu, Müslüman, Sikh ve Hristiyan gruplar arasında Güney Asya'da Britanya idaresi yıllarında görmek mümkündür (Talbot, 2010: 27-40).

d. Yerli Aristokrasi ve Din Elitleri Arasında İnter- etnik (Etnik-içi) Rekabet

Son tip çatışma biçimi, aynı etnik gruptan gelmesine rağmen çıkarları farklılaştığı için rekabete giren aristokrat sınıf ve dini sınıf arasındadır (Hasenclever ve Rittberger, 2000: 643). Yerli aristokrasinin harici bir otorite ile işbirliğine gittiği zamanlarda ortaya çıkan bu durumda, harici otoritenin kültürü bölgeye etki etmeye başlar. Bu etki aristokratlar aracılığıyla aktarılırken yerli dini liderlerin bu aktarıma karşı durduğu görülebilir (Brass, 1991: 28). Din sınıfı ve aristokratlar, kültürün değişimi çerçevesinde çatışır ve ayrışırlar. Bu çeşit bir ayrışma, gelecekte dini elitler ve yerel toprak sahipleri arasında etnik gruplaşmalara yol açacaktır.

Genellikle sömürge geçmişi olan veya modernleşme çabalarını geç dönemde tamamlamaya çalışan ülkelerde görülmektedir. Bu tip ülkeler Batılılaşma çabasında kültür değişimi ve aktarımını yaşarlar (Gusfield, 1967: 353). Örnek olarak Kuzey Hindistan'da ulema sınıfının yerli Müslüman aristokrasi ile Müslüman aristokrasinin çocuklarının modern İngiliz eğitimi alması yönündeki talepleri üzerinden çatışmaları verilebilir. Bu örneğe göre Müslüman Hindistanlılar, Britanya idaresi ile eğitim konusunda anlaşmaya varmış; bu eğitimin getireceği istihdam, işe alım, sosyal kaynakların dağıtılmasına yarayan pozisyonlarda tutunma gibi fırsatlardan yararlanmayı tercih etmiştir. Buna karşın Hindu ulema sınıfı bunu reddederek Britanya idaresine karşı direniş göstermişlerdir (Brass, 2010: 10; Talbot, 2010: 29).

2.4. Elit Rekabeti ve Etnik Dönüşüm Hakkında

Brass, rekabetin bir kez, toprak sahipleri ve yabancı fatihler arasında veya dini elitler arasında ya da dini liderler ve yerel aristokratlar arasında başlamış olsun, bu durumun etnik dönüşümü başlatacağı savunusunu ileri sürerken son iki durumun, dini inanışları uyandırmayı amaçlayan hareketleri dürtüleceğini iddia eder (Brass, 1991: 29). Bu hareketler etnik sınırların belirlenmesinde (Vermeulen ve Govers, 1997: 10), yani ana akım inancın yerel dini inanışlardan temizlenmesinde ve diğer dini gruplarla temaslardan elde edilen "yabancı" öğretilerden temizlenmesinde kullanılır. Eğer baskın olan dini seçkinler işbirlikçi ise ve sadece bir tane yabancı harici otorite veya grup varsa, yerel karşı elitler etnik partikülarist sembollerini manipüle ederek karşılarında durdukları seçkinlerin liderliklerine meydan okurlar ve karşı sınıfların bu şekilde davranmalarına da önyak olurlar (Brass, 1991: 29). Bundan olarak dini karşı seçkinler modernleşme tarafında kitlelerin desteğini yakalamanın eşliğinde ve peşinde olacaklar ve kendi dillerinde eğitim verdikleri yeni sınıfları, eski seçkinlerin devrilmesini destekler nitelikte yetiştireceklerdir (Brass, 1991: 29; Lentz, 1997: 35).

Buna karşın, etnik grupların birden fazla ve bir arada ve rekabet içerisinde olduğu durumlarda, yerel işbirlikçi aristokratların kendileri, etnik sembollerini manipüle ederek farklı etnik gruplarda yer alan rakip karşı elitlerin üzerindeki hâkimiyetlerini bu yolla korumaya çalışırlar. Mesela Kuzey Hindistan'da Müslüman aristokratlar, Britanya otoriteleriyle işbirliği içinde olarak kendi çıkarlarını Hindu elitler karşısında korumanın yollarını aradılar ve kendi dillerini ve dinlerini bunu başarmada araç-sembol olarak kullandılar. Bunun sonucunda Müslüman toplum içerisinde iki elit grubun, ulema ve yerel aristokrasinin, Müslüman toplulukları etnik varlıkları içerisinde mobilize etmek için, birbirleri ve Hindular ile rekabet içinde oldukları söylenebilir (Brass, 1991: 30).

2.5. Modern Toplumlarda Elit Rekabeti Hakkında

Etnik farklılıkların öncelikle kast, kabile veya dile dayalı olduğu durumlarda dini farklılıklar, çok etnikli modern toplumlar özelinde, yeni olanaklar için yapılan rekabet mevzu bahis olduğu durumlar için etken değildir³. Bu durumlarda

eğer yerli aristokrasi işbirlikçi değilse, aristokratların liderliğinde toplumun dil ve kültür etrafında bir yapılanmaya, gruplaşmaya gitmesi beklenir. Fakat elitler işbirlikçi, etki altında kalmış veya toplum üzerinde etkisi olmayan kişiler iseler, buna bağlı olarak etnik bilincin oluşması yeni elitlerin ve sosyal sınıfların modernleşme sürecinin ilerlemesi sonucunda kendiliğinden ortaya çıkması ile mümkün olabilir, denilmektedir (Brass, 1991: 32). Bu süreç içerisinde okuryazarlığın yaygınlaşması, şehirleşmenin gelişmesi, sanayileşmenin başlaması ve hükümet istihdamının açık olması gibi aşamaların tamamlanması vardır. Bu tür bir gelişim seyrine, 18. yy Bohemya'sında Çek etnik bilincinin, Çek orta sınıfının liderliğinde gelişmiş olması ve Slovenya ile İtalyan elitlerin 19.yy'da Trieste'deki mücadelesi örnek olarak gösterilebilir (Kappus, 1997: 100; Brass, 1991: 32).

2.6. Kültür, Kültürün Yeniden Üretimi (Kültürel İşaretleyiciler) ve İşbölümü

Kültür, etnik grubun belli durumlar karşısında nasıl davranacağını grup üyelerine öğreten, kesin yollardan oluşan bir öğretilerdir⁴. Ancak, açık davranış ve etkileşim kodlarının varlığının basit toplumlarda karmaşık toplumlara nazaran daha karakteristik, kapsayıcı ve belirgin olduğu savunulmaktadır (Brass, 1991: 28). Çünkü karmaşık toplumlarda gruplar arasındaki farklılıkların ortaya çıkması genel bir davranış koduna uygun olmaksızın bazı farklı niteliklere atıfla bile meydana gelebilmektedir.

İnsan topluluklarını objektif olarak birbirinden ayırmaya yarayan kültürel işaretleyicilerin bu noktada önemi yüksektir. Rastgele seçilmiş bir insan grubu ile başka bir grup arasında bu türden işaretleyicilerin olabileceği, dolayısıyla bu işaretleyicilerin etnik grupları birbirinden ayırıcı bir turnusol işlevigörmeyeceği iddia edilebilir. Fakat burada kültürel işaretleyicilerin etnik kimliğin yeniden üretilmesine (reproduction form an ethniccategory) ve grup içerisindeki toplumsal işbölümünün (completedivision of labour) sağlanmasına yönelik olması; bu yönleriyle grup üyelerinin varlıklarını, gruba üye olmayanlardan zaman içerisinde – kültürü yeniden ürete ürete- ayırması gerekmektedir (Nagel, 1994: 161; Brass, 1991: 18; Barth, 1969: 14-15).

2.7. Dil ve Din, Eğitim ve İstihdam

Erken dönemdeki koloni ve koloni sonrası toplumlarda, hükümet istihdamı etnik rekabetin yükselmesinde önemli bir etkidir. Çünkü bu makamların ikdası hem işbirlikçi aristokrat sınıfların çocuklarına ödül olarak verilmesine, hem de fırsatların eşit olmayan bir şekilde dağıtım vasıtasıyla yeni işbirlikçi grupların doğmasına, bilerek ya da bilmeyerek, neden olmaktadır. Hükümet istihdamının yeterli derecede hızlı bir şekilde genişlediği ve diğer iş imkânlarının da aynı hızı benzer şekilde takip ettiği zamanlarda, okuryazar ve şehirleşme durumu bunlara görece olarak düşük kalırsa, bu tür bir otorite sisteminin varlığını ciddi etnik çatışmalara sahne olmadan devam ettirebilmesi bir süre mümkün olacaktır. Fakat bir süre sonra geri itilmiş etnik grupların sosyal hareketlenmeleri yaratılan yeni iş imkânlarının önüne

³ çizildiği örneklerle karşılaştığında ağır eleştiriler almıştır (Warminska, 1997: 365-366; Govers ve Vermeulen 1997: 15-17)

⁴ Kültür, kapsamı bakımından oldukça geniş bir ifade olmakla birlikte, takip eden başlıklarda yer alan dil, din, eğitim gibi faktörleri bu maddeden hariç düşünmek imkânsız olmalıdır.

³ Din faktörünün özellikle sekülerleşme ile etnik tanımlamalardan çıkarılması gerektiğini, bu açıdan bir önemi kalmadığını savunan düşünürler, daha sonraları etnik sınırların inanç bağları üzerinden

gececektir. Yani eğitilmiş gruplar, yeni istihdam olanaklarından daha hızlı bir şekilde ortaya çıkarak kendilerine uygun istihdam şartları bulamayacaklardır. Bu durumda gelişmekte ve modernleşmekte olan toplumların klasik sorunu ortaya çıkmaktadır: eğitilmiş işsizlerin huzursuzluğu (Brass, 1991: 33).

Kast, kabile ve dilbilimsel kaynaklı farklılıklar, grup içerisindeki dezavantajlı aday elit grupları, baskın etnik grup içerisindeki rakiplerinden ayırmak için temel oluşturmaktadır. Bu temel üzerinden gruplar iş ve farklı avantajlar için taleplerde bulunurlar. Bu talepler genellikle dezavantajlı etnik grubun mobilize edilmesinden yana hareketlerle uyumlu ve bu bağlamda etnik gruba ve üyelerine yeni bir kimlik (aidiyet) vermek üzere kullanılır. Bu noktada ek olarak, dezavantajlı ve baskın gruplar arasındaki farklılıkların çoğaltılması ve yoğunlaştırılması başlamaktadır. Dezavantajlı kast grubunun, bu şartlarda, baskın etnik grubu kültürel olarak farklı oldukları yönünde ve yabancı kökenlerden geldikleri iddiasında; gerçek etnik temsilcilerin ve yerlilerin kendileri oldukları yönünde iddialar ortaya atmaları olağandır. Bir kabilenin veya dil grubunun da benzer yolları tecrübe edebilecekleri söylenebilir. Aday elitlerin eğitim kademelerinde kendilerine yer bulmaları ile kendi ana dillerinin farklılığını ortaya çıkarmaya çalışmaları, bu dili standartlaştırmaya çalışmaları ve bu dildeki “kayıp” veya “gözüldü” edilmiş” değerlerin üzerinden dillerinin “büyüklüğünü” vurgulamaya çalışmaları iddia edilmektedir. Eğer bu dili konuşanların tamamı coğrafi olarak bir noktada yoğunlaşmış iseler, bu iddialar bu bölgede eğitim ve yönetimin bu dille yapılması iddialarını ortaya çıkarabilir (Brass, 1991: 33).

Modern toplumlarda elit çatışması ve iş rekabeti sık rastlanan bir olgu olsa da, bu her zaman etnik farklılaşmaya neden olacak bir kültürel ayrışmaya sebep olmamaktadır. Modernleşme süreci birçok etnik gruptan birinin, bir diğerinin dili ve kültürü içerisinde asimile olduğu bir eşitsizliği üretebilir. Bu durum sadece hükümet politikalarının, bir grubun değerini asimile etmesini destekleyecek şekilde olmasıyla mümkündür. Bunu gerçekleştirmenin en önemli aracı da eğitim ortamıdır. Böyle bir durum standartlaştırılmamış yerel bir dilin konuşanlarının bulunduğu veya modernize edilmemiş eski bir dilin konuşulduğu bölgelerin modernleşen bir toplum diğer bölgelerden geride kalması ile ortaya çıkabilir. Böyle durumlarda bölgede şehirleşme ve sanayileşme minimal düzeyde, fakat eğitim fırsatları bölgenin yerel dilinden farklı olan devletin resmi dili ile mümkündür. Yerel dini elitlerin olmadığı ve görece olarak yerel dili konuşan gruplardan yükselmiş elitlerin az sayıda (ve yetersiz) olduğu bölgelerde, baskın kültür ve dilin asimile etme süreci kademeli olarak başlamış olur. (Çünkü yerelde bu sürece tepki gösterecek, bu tepkiyi dürtülecek dini veya aristokratik elitlerin varlığından bahsedilemez). Modernleşme ve sanayileşme bu bölgeyi yoğun şekilde tesiri altına aldığına, yeni elit grupların yerli etnik gruptan geriye kalanları harekete geçirmek üzere ortaya çıktıkları görülebilir. Fakat bu grubun boyut ve şekilleri asimilasyonun erken dönemine ait tesirleri üzerinde taşımaktan kaçamayacaktır. Bu duruma örnekler Makedonya ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerinde ve Sovyet döneminde Belarus ve Rusya arasındaki ilişkilerde görülebilir (Brass, 1991: 34).

Alternatif bir durum daha asimilasyona yardım etmekte ve etnik kimliğin ortaya çıkmasında düşümlere sebep olabilmektedir ki bu durum, yönetici etnik grubun kültürü ve dilini modernleşmenin aracı olarak kullanan bir azınlık etnik grubun varlığıdır. Bu duruma örnek Macaristan’daki Yahudilerin 19.yy. ortalarında Macar siyasi elitleri ve aristokratları ile işbirliğine gitmeleri ve Macaristan’daki sanayileşme ve ticaretin gelişmesine ciddi katkılar sunmaları olarak verilebilir (Brass, 1991: 34).

Fakat bu tarz bir asimilasyon süreci de etnik grubu eğitim ve modernleşme ile toplumun kalanına penetre olmaktan kurtarmaz. Asimile edilen grup –üyeleri bu semboller etnik bilincin bir temsili olarak kasten kullanmıyor olsalar bile- halen kültürel veya dini semboller, kendilerini toplum kalanından farklılaştıracak şekilde muhafaza ediyor olabilirler. Ancak bu farklılıklar bile kendilerine rakip (aday) etnik grupların, bu farklılıkları günah keçisi olarak göstererek kendilerine sosyal bütünlük sağlamalarına engel olmayacaktır. Benzer bir durum Macaristan’da köylü halk ve Hristiyan küçük burjuvazi arasından yeni bir entelektüel sınıfın, Yahudi orta sınıfa karşı hükümet istihdamı ve ekonomik çıkarları edinmek için mücadele etmek adına ortaya çıkmasında aranabilir. Anti semitizm Doğu Avrupa’da halkların milliyetçi ve etnik duyguları içerisinde farklı zamanlarda ve farklı siyasal rejimler altında ortaya çıkmıştır. 70’lerin Doğu Avrupası’nda ve Sovyetler Birliğinde anti semitizm, bu etnik grubun sahip olduğu ayrıcalıkları ve çıkarları elde etmek için tekrar tekrar nüksetti. Toplum içerisinde yeni yükselen sınıflar ve grupların, bu çıkarları ve pozisyonları işgal edebilmek için Yahudilerin sahip oldukları –minimal da olsa- kültürel veya dini farklılıkları kullandıkları görülmektedir. 1950 ve 60’lı yıllarda Doğu Avrupa’nın pek çok Komünist devletinde, Yahudileri devlette ve Komünist partide yer ettikleri ayrıcalıklı pozisyonlarından indirmede bu taktiklerin kullanıldığını söyleyebiliriz (Brass, 1991: 35).

Dini ve linguistik⁵ sembollerin birlikte bir grubu diğerinden ayırmak için etnik sembol olma potansiyeli taşıdığı zamanlarda bu ikisinin de yer aldığı çoklu sembollerden oluşan uyumun nedenini kestirmek zor değildir. Fakat erken dönemde modernleşen ve toplum olma bütünlüğünü sağlayan gruplar için bu sembollerin uyum içerisinde olduğu veya toplumlaşmayı gerçekleştirecek öncüller oldukları yönünde bir varsayımında bulunmak yanlış olacaktır (Kurien, 2001: 263-264). Bunun yerine, etnik gruplaşmayı gerçekleştiren elit grubun çıkarlarının, hangi sembollerle uyum ve birliktelik halinde olduklarını; elit grubun tercihlerinin sembollerin farklılaşmasında liderlik ettiğinin savunulması daha yeğdir. Veyahut din ve dilin etnik grupların farklılaşmasında, günlük rutinleri belirleyici otoriteler oldukları için önemli arz ettiklerini ileri sürmek daha tutarlıdır (Gellner, 1992: 71).

Dini elitler genellikle grubun dinini başat sembol olarak ve mümkünse grubun dilini de ikincil destekleyici sembol

⁵ Bir grup insanın, aralarında kullandıkları dili milli sembollerden biri olarak görmeyebileceklerinden, hatta bu dilin ismini dahi bilemeye bileceklerinden daha önce bahsetmiştik. Fakat bu durum, bu insanların kendi aralarında kullandıkları “ata diline” karşı bağlı olmayacakları sonucunu da doğurmaz. Bir şekilde, insanlar atalarından öğrendikleri dillere karşı bağlılık duyarlar ve bu durum, en açık ifadesini bu dil, yerine başka bir dil ikame edilmek istendiğinde kendisini dirençle gösterecektir (Dorian 1999: 39).

olarak, birliğin gerçekleştirilmesinde tercih etmişlerdir. Dil, soyut ve dine göre görece olarak daha zayıf bağılıklar geliştirse de din, dile göre daha otoriter, bağlayıcı ve yorumlanabilir kurallar bütününden oluşur (Braubaker, 2013: 14). Üstelik dini elitler dil ve din arasındaki uyumu, dini eğitim ve yayın dilini yerel dille gerçekleştirmeye çalışarak aradaki bağı güçlendirme peşinde olurlar⁶ (Lovin, 2002: 521-524). Bu sebeple 17. yy sonlarında Transilvanya'daki Romanlar kendi birleşik Roman Kiliselerini kurmuşlardır. 18. yy ortalarında Blaj'daki rahipler kendi dillerinde Romanca yayın yapmaya başlamışlardır. Ayrıca Roman dilinin Latin kökenlerine vurgu yapılarak 1780'de dini seminerlerin Romanca gerçekleştirilmesi sağlanmış ve Kiril yazından vazgeçilmiştir. Böylelikle Roman etnik bilinci dil ve din sembollerinin birlikteliği üzerinde sağlamlaşmıştır (Brass, 1991: 30).

Buna karşın, ruhban sınıfın etnik olarak hizmet ettikleri toplumdaki ayrı oldukları zamanda, aşağı kesim din adamları dili – halkın dilini- dini dil yerine adapte ederek yerel etnik dili merkez sembol haline getirebilirler. Bu dilin kullanılmasının, yerel etnik dille uyumlu farklı bir kilisenin kurulması yönünde talepler getireceği de açıktır. 18. yy da Bulgar din adamlarının Grek Ortodoks din adamlarının baskılarına direnmeleri ve Bulgar dilini yükselterek Grek Kilisesi karşısında Bulgar Kilisesinin kurulması buna örnek olarak verilebilir. Katolik Hırvatlar ve Ortadoks Sırp'ların Yugoslavya'da Hırvat alfabesi (Latin) ve Sırp yazı biçimi (Kiril) ile Sırp-Hırvat karşımı bir dile zorlanmaları da ayrı bir örnektir (Brass, 1991: 30).

Bazı durumlarda dil ve din sembolleri arasındaki uyumu gözlemek daha kolaydır. Bu uyum zamanla, dinin araçsal rolünü dile bırakması ile tamamlanır (Vermeulen ve Govers, 1997: 10). Kimi zaman Modern Leh milliyetçiliğinde –dil üzerinde merkezlenmiştir- tüm Lehler Katolik'tir ve dil ve din olarak diğer Slav halklardan ayrılmışlardır ve ayrı olmaları gerekir. Fakat bu tarz bir uyum Arnavutluk'ta, dini farklılıkların devam etmesi sebebiyle gerçekleşmemiştir (Brass, 1991: 31). Belirtmek gerekirse, insanlar açısından dillerini değiştirmek dinlerini değiştirmekten daha kolay gelebilirken; bunun tersi durumlarda karşılaşmak da mümkündür (Vermeulen ve Govers, 1997: 10).

Sri Lanka'da Britanya idaresinde ve bağımsızlıktan sonra Budist din adamları Sinhalese dilini ve Budist-Sinhalese kimliğinin kurulmasını desteklemişlerdi. Çünkü işbirlikçi elitler çoktan dil olarak Anglikanlaşmış ve yaşam biçimlerinde Hristiyanlaşmışlardı. Üstelik bunlara karşı duran elitlerin en baskın olanı Hindu olanlardı ve Tamilce konuşuyorlardı. Bu örnekte yer alan dönüşüm yeni bir kimliğin ortaya çıkarılmasından çok eski bir kimliğin yeniden canlandırılmasıydı. Önceden Sinhalese olanlar Budist olarak görülürken şimdi Budist olanlar Sinhalese olarak kabul edilmekteydi. Bu iki sembolün de kullanılıyor olmasına rağmen, iki kavramın birbiri yerine kullanılıyor olmasında farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü bazı yerel elit grupların Batılılaşmış olmasıyla tüm Sinhalese dili konuşanların Budist olmaları beklenmemelidir. Bu yeni kimlik, grubun kimlik

sınırlarını dini sembolü birincil (merkez), dil sembolünü ikincil (destek) kademeyle çekerek değiştirmiştir (Brass, 1991: 31).

Bu örnekten başka olarak Hindistan Müslümanlarında olduğu gibi başarısız örneklerle karşılaşmak da mümkündür. Hindistan Müslümanları için etnik kimlikleri içerisinde dil birliğinin sağlanması çalışmaları, aynı dini grubun dil bakımından birbirinden oldukça farklı diller kullanmaları engeline takılmıştır. Urdu dilinin Hindistan Müslümanları için ikincil bir sembol olarak kullanılmaya çalışılması esnasında bu kapsam sadece Hindistan'ın kuzeyinde etkili olmuşken Bengalli Müslümanlar için başarısız olmuştur (Brass, 1991: 31).

3. Sonuç ve Eleştiriler

Brass, etnik farkındalığın bir kez toplumdaki elitler arasında çatışma başladığında dahi ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu görüş, etnik toplulukların ortaya çıkma sebeplerini tek bir bakış açısına indirmediği için eleştirilebilir. Ekonomik ve sosyolojik süreçlerin, rekabet eden insan gruplarının mücadelelerine indirgenmesi, derin sosyal süreçleri göz ardı etmek anlamına gelecektir. Mesela Brass, çalışmasının en başından etnik gruplara ait olma hissini, neden tarih boyunca sosyal toplumların vazgeçemediği bir yönü olduğuna dair açıklamalar getirmeye çalışmaktan kaçmaktadır. En basit ifadeyle, bir insanın etnik aidiyeti veya atalarının mirası için bile kendi menfaatlerinden nasıl vazgeçebildiği sorusuna herhangi bir cevap aramamaktadır.

Ayrıca etnik topluluğa dönüşme sürecini irdelerken bunu sadece topluma hâkim olan elitler üzerinden açıklamaya çalışması da zayıf bir yön olarak eleştirilebilir. Zira toplumların yapıları, elitler ve elit olmayanlar veya yönetenler ve yönetilenler olarak basit bir şekilde ikiye ayırlamayacak kadar karmaşıktır.

Buna ek olarak elit grupların çıkarlarının bir noktada uzun bir süre yoğunlaştığını görmek pek mümkün değildir. Elitlerin çıkarları belli dönemlerde bir noktada iken başka dönemlerde daha farklı noktalara kayabilirken; bu çıkarlar çerçevesinde şekillenen toplumların bunun karşılığında bir tepki gösterip göstermediğine dair bir ifadeye yer verilmemektedir. Elitlerin çıkarlarının değişmesi, halkın etnik aidiyetlerinin de değişeceği anlamına mı gelmektedir, bilinmez.

En başında araştırılması gereken konulardan bir tanesi elitlerin kim olduğudur. Brass, bahsettiği toplumlarda elitlerin kimler olduğu konusunda herhangi bir tanım veya kısıtlama vermekten kaçınır. Ancak verdiği örneklerden elitlerin kimi zaman toprak sahipleri, kimi zaman askerler, kimi zaman ruhban sınıfı olduğu çıkarılabilir. Sadece, bunların ortak noktaları topluma hâkim olan otoriteyi ellerinde bulundurmalarıdır. Fakat bir elit grubun tamamen birleşik ve belli çıkarlar etrafında bütünleşmiş insanlar grubu olduğundan bahsetmek basite kaçmak olacaktır. Bu elit grupların kimler oldukları belki kestirilebilir, fakat elitlerin hangi çıkarlara ne şekillerde karar verdikleri, kimlerin bu konularda nasıl etkili oldukları gibi farklı soruların cevapsız kaldığı görülmektedir. Aslında bu soruların cevaplanması bile, etnik gruplara yöne veren elit grupların, içerisinde yer aldıkları etnik gruptan daha önce çıkarlar etrafında bütünleşen ayrı "bir etnik grup" olup olmadıkları sorusunu da sordurur. Yani, özetle, elitler, üzerinde yükseldikleri elit

⁶ Din ve politika arasındaki ilişkiler hakkında daha detaylı bir inceleme için bkz Lovin, Robin (2002) Religion and Politics, (ed.) Mary Hawkesworth and Maurice Kogan içinde Encyclopedia of Government and Politics, Volume I, Routledge, pp. 521-534.

grupları, kendi elit gruplarına daha fazla adam kazandırmak için mi çevrelerinde toparlamaktadırlar, sorusu kritik öneme sahip gözükmektedir. Aslında analiz edilmesi gereken konu elit grupların nasıl ortaya çıktığıdır; en başında elit grupları, gerçekte, Brass'ın tanımlamalarına göre, kültür faktörünü kullanarak toplumun kalanından ayırdıkları etnik gruptan ayırmanın imkânı yoktur. Elit grupların kendileri de aslında birer etnik gruptur ve sadece çevrelerine halk kalabalıklarını toparlamaktan başka bir şey de yapmazlar. Bu anlamıyla Brass'ın tanımı kısır döngüye girerek devinimini sonlandırır.

Brass, geliştirdiği fikirlerde etnik gruplaşmayı aslında iki noktadan değerlendirir gözükmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Brass, etnik toplulukların etnik gruplara dönüşmesinde merkeze yerleştirilen birincil bir farklılığın yanında, bunun çevresine yerleştirilen ikincil destekleyici bir farklılıktan bahseder. Bunlar genellikle dil ve dindir; modern öncesi zamanlarda genellikle din merkezde iken modern zamanlarda dil merkeze geçer ve çevresine eğitim, istihdam veya din gibi yardımcıları toplar, gözükmektedir. Bu ifade, etnik sınırların ve tanımlamaların zamanla içerisinde değiştiğini savunan görüşlere (Nagel, 1994: 152-153) uygunluk gösterir. Buradan hareketle birincil ve ikincil farklılıkların değişmesi ile etnik sınırların tanımlarının değiştiğini iddia edebiliriz.

Kaynakça

- Barth, Fredrik (1969) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Little & Brown Co. Boston.
- Brass, Paul (2010) Introduction, (ed.) Paul Brass, içinde *Routledge Handbook of South Asian Politics: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, and Nepal*. Routledge Publication, Taylor and Francis Group, NY, pp. 1-24.
- Brass, Paul (1991) *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, SAGE Publication, India.
- Brown, Lisa ve Johnson, Susan D. (1999) *Ethnic Consciousness and Its Relationship to Conservatism and Blame Among African Americans*, *Journal of Applied Social Psychology*, 1999, 29, 12, pp. 2465-2480.
- Brubaker, Rogers (2004) *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press, USA.
- Brubaker, Rogers (2013) *Language, Religion and the Politics of Difference*, *Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*, Nations and Nationalism 19 (1) p. 1-20.
- Brunet-Jailly, Emmanuel (2017) *Languages, Nation and States, Border and Borderlands: A Critical Assessment*, (ed.) Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi and Catherine Gibson, *Central Europe Through the Lens of Language and Politics: On the Sample Maps from the Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*, Slavic-Eurasian Research Center, p. 9-27.
- Burki, Shahid Javed (2010) *Pakistan's politics and its economy*, (ed.) Paul Brass, içinde *Routledge Handbook of South Asian Politics: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, and Nepal*. Routledge Publication, Taylor and Francis Group, NY, pp. 83-98.
- Diamond, Larry Jay (1994) *Toward Democratic Consolidation*, *Journal of Democracy*, Volume 5, Number 3, July 1994, pp. 4-17.
- Dorian, Nancy, C. (1999) *Linguistic and Ethnographic Fieldwork*, içinde (ed) Joshua A. Fishman, *Handbook of Language and Ethnic Identity*, Oxford University Press, NY, p. 25-41.
- Gellner, Ernest. (1992) *Uluslar ve Ulusçuluk*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Govers, Cora ve Vermeulen, Hans (1997) *From Political Mobilization to the Politics of Consciousness* (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 1-31.
- Govers, Cora ve Vermeulen, Hans (1997) *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, NY.
- Gusfield, J. R. (1967). *Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the Study of Social Change*. *American Journal of Sociology*, 72(4), pp. 351-362.
- Hasenclever, A., ve Rittberger, V. (2000). *Does Religion Make a Difference? Theoretical Approaches to the Impact of Faith on Political Conflict*. *Millennium: Journal of International Studies*, 29(3), pp. 641-674.
- Kamusella, Tomasz (2017) *Language in Central Europe's History and Politics: From the Rule of cuius regio, eius religio to the National Principle of cuius regio, eius lingua?* (ed.) Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi and Catherine Gibson, *Central Europe Through the Lens of Language and Politics: On the Sample Maps from the Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*, Slavic-Eurasian Research Center, p. 35-55.
- Kappus, Elke-Nicole (1997) *Changing History: Ethnic Identity Management in Trieste*, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 90-121.
- Kertzel, David I. ve Arel, Dominique (2002) *Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power*, (ed.) David I. Kertzel and Arel Dominique, *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity and Language in National Censuses*, Cambridge University Press, NY, p. 1-27.
- Kurien, Prema (2001) *Religion, ethnicity and politics: Hindu and Muslim Indian immigrants in the United States*, *Ethnic and Racial Studies*, 24:2, Routledge, p. 263-293.
- Lachmann, Richard (2000) *Capitalists in Spite of Themselves: Elite Conflict and Economic Transitions in Early Modern Europe*, Oxford University Press, NY.

- Lentz, Carola (1997) *Creating Ethnic Identities in North-Western Ghana*, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 31-90.
- Lovin, Robin (2002) *Religion and Politics*, (ed.) Mary Hawkesworth ve Maurice Kogan içinde, *Encyclopedia of Government and Politics*, Volume I, Routledge, pp. 521-534.
- Milgram, Stanley (1965) *Some Conditions of Obedience and Disobedience to Authority*, SAGE Publications, *Human Relations*, 18:1, p. 57-76.
- Nagel, Joane (1994) *Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture: Social Problems*, Vol. 41, No. 1, Special Issue on Immigration, Race, and Ethnicity in America (Feb), pp. 152-176.
- Neskryabina, Olga F. (2012) *Ethnic Consciousness: Personal Sense and Signs of Ethnoidentity*, *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 7 (5) p. 951-957.
- Özkırımlı, Umut (2017). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Peter Weinreich, Viera Bacova and Nathalie Rougier (2003) *Basic Primordialism in Ethnic and National Identity*, Peter Weinreich and Wendy Saunderson (ed.), *Analysing Identity: Cross-cultural, Societal and Clinical Contexts*, Routledge, NY.
- Safran, William (1999) *Nationalism*, içinde (ed) Joshua A. Fishman, *Handbook of Language and Ethnic Identity*, Oxford University Press, NY, p. 77-93.
- Smith, Anthony D. (1986) *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitabevi Yayınları, Aralık 2002.
- Talbot, Ian (2010) *India and Pakistan*, (ed.) Paul Brass, içinde *Routledge Handbook of South Asian Politics: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, and Nepal*. Routledge Publication, Taylor and Francis Group, NY, pp. 27-40.
- Tyler, Tom R. ve Lind, E. Allan (2002) *Understanding the Nature of Fraternalistic Deprivation: Does Group-based Deprivation Involve Fair Outcomes or Fair Treatment?*, içinde (ed.) Walker, Iain ve Smith, Heather J., *Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration*, Cambridge University Press, UK, p. 44-68.
- Walker, Iain ve Smith, Heather J. (2002) *Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration*, Cambridge University Press, UK.
- Warminska, Katarzyna (1997) *Polish Tartars: Ethnic Ideology and State Policy*, (ed.) Cora Govers ve Hans Vermeulen, içinde *The Politics of Ethnic Consciousness*, Palgrave Macmillan Press, pp. 343-367.
- Weatherford, Jack (1994) *Vahşiler, Barbarlar ve Uygarlık*, (Savages and Civilization: Who will Survive'dan çev. Şen Sürer) Versus Kitap Yayıncılık, İstanbul.